Ipostaze ale eroilor din literatura românească pentru copii. Eroii basmelor clasice față în față cu eroii moderni

Anda-Andreea AVRAM
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava

Abstract: Contemporany Romanian children's literature is in a process of a reinvention after years during which this kind of literature was dominated by translated texts. The reinvention is present at a thematic, characterological and linguistic level. Some writers – Florin Bican, Stelian Ţurlea and Mircea Cărtărescu – propose a comeback at the world of fairyttales stories, of which they take some memorable characters like Harap-Alb and comp. and zmei. The comeback, or better says the re-writing of the fairytales stories, surprises throught the courage, the contextualisation, the transposition into new situations and the reorganization after other ethic and moral principles, but also by calling on metatext and the abandonment of fantasy.
Keyword: *Children's literture, fairytales, re-contextualization, metatext, abandonment of fantasy.*

Lucrarea noastră îşi propune să analizeze, punând în oglindă, imaginea eroului pozitiv din basme cu cea a lui Harp-Alb din basmul lui Creangă şi imaginea eroilor cu acelasi nume dar prezent în textele lui Stelian Ţurlea, *Relatare despre Harap-Alb*, şi Florin Bican, *Şi v-am spus povestea aşa*. Vom observa la finalul studiului nostru că, la fel ca în eposul popular, în linii mari personajul Harap-Alb îşi împlineşte destinul, viziunea inedită a celor doi scriitori contemporani făcând ca anumite aspecte şi circumstanţe să poată să fie unice.

Eroul basmului popular este un tip de personaj construit de mentalul unei comunităţi, înzestrat cu trăsături fizice ce au rolul de a sublinia frumosul şi armonia fizică şi morală, calităţi cu funcţia de a evidenţia nobleţea spiritului său – bunătate, milostenie, curaj, speranţă, dorinţa de a combate nedreptatea. De asemenea, acest tip de personaj se naşte cu un destin prestabilit, eroul trebuie să parcurgă un traseu atât fizic, cât şi spiritual de-a lungul căruia întâlneşte obstacole pe care le depăşeste, pentru ca în cele din urmă să obţină recunoaşterea adevăratei sale valori.

Întâlnit în textele populare deseori cu numele de Făt-Frumos, Prâslea, Pepelea, Petru sau fiul (cel mic al) unei feţe nobile sau al unui om de rând, eroul basmului este, aşa cum observau V. I. Propp, G. Călinescu sau Gheorghe Vrabie, un personaj care se remarcă prin trăsăturile neobişnuite încă de mic - voinic, isteţ, năzdrăvan - , uneori aceste calităţi ascunzându-se în spatele unei disimulate stupidităţi şi naivităţi[1]. Eroul basmului este un personaj în mişcare, un personaj suprins în evoluţie, în plin proces de maturizare. Această maturizare nu se poate

[1] George Călinescu compară această imagine cu cea a geniului: „semnificaţia acestui portret (...) este că geniul este modest, simplu, chiar dizgraţiat la vedere, abstras şi nonconformist, inspirând neîncredre în cei din jurul său. La acestea se adaugă părerea comună că meritul nu e în raport cu vârsta şi nici cu proporţiile individului" [Călinescu, 1969: 196].

BDD-A27355 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:37 UTC)

face decât trecând prin niște încercări, depășind obstacole și, cel mai important, înfruntând și învigând răul. Iar pentru a-l învinge, îi vin în sprijin personaje adjuvante (cal, zâne, alte ființe fantastice etc.) sau obiecte miraculoase (pieptene, batistă, apă vie și apă moartă etc.)[2].

Construit pe dihotomia bine-rău, basmul aduce în atenție personajul negativ cu care eroul trebuie să se confrunte. În urma acestei confruntări binele iese mereu invingător, iar eroul basmului își împlinește destinul. Confruntarea dintre bine și rău are și scopul de a-l face pe erou să-și demonstreze calitățile. Mai mult decât atât, Gheorghe Vrabie,în *Structura poetică a basmului*, îl integrează pe eroul de basm în categoria *virilis*, de fapt o poziție[3] pe care eroul o ocupă în cadrul subiectului. Din punct de vedere caracterologic, acest tip de personaj este construit ca un model, ca ideal, „animat de dragoste și alte sentimente, comune oricărui om, *dilatet* însă de lumea basmului" [Vrabie, 1975:48]. Prin faptele pe care le-au întreprins, reprezentanții clasei *virilis* sunt opuși categoriei *senex* (împărat, sihastru, frați mai mari), însă, deși sunt însufleţiți de dorința de reușită, fără intervențiile *auxiilor* este imposibil de întreprins ceva, piedicile sunt de-a dreptul copleșitoare. Opozantul cu care *virilis* intră în conflict are rolul de a-l ajuta să evolueze și sa se maturizeze. Astfel, în linii mari, putem vedea că eroul trece din postura de neiniţiat în cea de inițiat, trecere ce nu se poate face dacă nu sunt îndeplinite condiții oblgatorii cursului basmului.

Basmul cult, așa cum este deja cunoscut, s-a dezvoltat pe schema basmului popular, scriitorul utilizând scheme, formule, personaje și tipologii aparținând creației populare. Deși a fost contestată valoare basmului cult, el a avut meritul de a pune în lumină talentul literar al unui scriitor, dar și stilul acestuia.

Despre personajul Harap-Alb s-au făcut mențiuni în numeroase texte de critică literară, evidențiindu-se clar ideea că acest erou este construit în linii mari după modelul și structura personajului popular „clasic" Făt-Fumos, existând și deosebiri substanțiale față de acesta, cum ar fi faptul că nu este înzestrat cu puteri ieșite din comun. Fără a mai trece în revistă toate aventurile acestuia, atenția noastră se concentrează în special asupra acestor aspecte ce îl aproprie de modelul Făt-Frumos. Astfel, prin suma de virtuți morale – curaj, vitejie, generozitate, milă – apreciate în mentalitatea populară, fiul cel mic al craiului-Harap-Alb – seamănă cu clasicul Făt-Frumos al basmelor populare.

Harap-Alb, eroul cărților lui Bican și Țurlea, este construit pe structura eroului lui Creangă, doar viziunea diferită a celor doi scriitori surprinzând noi laturi ale personalității. Harap-Alb *reloaded* este asemenea eroului din basm, descendent al unei familii nobile, mezinul unui Crai, cel mai destoinic dintre cei trei feciori, un personaj care trece prin diferite încercări pentru a dovedi că poate să devină împărat.

Cartea lui Florin Bican se comportă, la nivelul manierei discursive a povestirii, ca *Hanul Ancuței* lui Sadoveanu, devenind o amplă povestire despre personajele din lumea basmului, o istorisire în care accentul este pus pe trăirile nespuse ale personajelor. Astfel, într-o *ramă* ce reconstituie ritualul spunerii de la Hanul Ancuței, se deapănă, prin prisma imaginii construite de vechi tovarăși, amintiri despre eroi celebri din basme, legătura dintre istoriile prezentate făcând-o personajul negativ. Revenind la unul dintre eroii a căror personalitate este readusă în atenție, Harap-Alb este personajul care domină acțiunea, un personaj a cărui imagine este reconstruită de amintirile unui bun tovarăș de aventuri, calul Mesteacăn.

[2] Gh. Vrabie grupează aceste elemente în trei categorii: a. *auxilia* (obiecte miraculoase); b. *confidenți* (personaje cărora eroul li se destăinuie și care îl ajută ulterior); c. *adjuvanți* (cei care îl ajută) [Vrabie, 1975:52].

[3] Potrivrit lui Gh. Vrabie, fiecare personaj al basmului funcționează după anumite reguli și are de îndeplinit un anumit rol, fiind reprezentantul unei clase de personaje.

BDD-A27355 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:37 UTC)

Prin ce surprinde totuşi acest personaj? Tocmai prin imaginea nou conturată a eroului. Deşi urmează exact traseul urmat de eroul lui Creangă (reuşita mezinului, depăşirea probei curajului, labirintul pădurii etc.) şi faptele sale scot în evidenţă calităţile ce se regăsesc şi în basmul popular, imaginea acestuia este răsturnată şi se propune imaginea unui om normal, stăpânit de trăiri tipice unui om fără experienţa, dar care, cu toate acestea, îşi îndeplineşte misiunea. Noua reinvetare a personajului Harap-Alb aduce în prim-plan un erou lipsit de curaj, cu temeri şi neîncredere, sentimente ce-l împing până spre sinucidere. Astfel reuşita lui, fără doar şi poate, se datorează personajelor adjuvante care cunosc mersul lumii şi îi pot oferi ajutor, sprijinul moral cel mai important primindu-l din partea calului. Aici totuşi Florin Bican merge pe aceeaşi linie a anti-eroului, a „boboculuiˮ, a celui fără experienţă, accentunâdu-i aceste trăsături.

O alta ipostază a lui Harap-Alb este cea construită de Stelian Ţurlea care, la fel ca Bican, porneşte de schema basmului lui Creangă, dar face schimbări substanţiale, şlefuind povestea ţesută în jurul lui Harap-Alb şi oferindu-i note intelectuale. Întreaga poveste construită de Ţurlea nu mai evidenţiază, ca în textul original, lupta dintre bine şi rău deoarece aceasta luptă este mascată de confruntarea dintre două mari forţe politice. De asemenea, scriiorul renunţă la fantasticul specific basmelor, deşi câteva note[4] pot fi remarcate, şi încearcă să confere textului un caracter elitist. În acest sens, renunţă la personajele adjuvante fantastice şi alege ca miza depăşirii probelor să fie accesibilă cunoştinţelor cititorului de azi[5]. La Ţurlea, destinul lui Harap-Alb iese din specificul lumii basmului. Ţurlea face schimbări esenţiale la jocul de rol al personalui său. Vorbim tot de mezinul Craiului, dar care este individualizat prin nume – Petru. Autorul insinstă foarte mult asupra formării intelectale a tânărului, detaliu inexistent în textul original, fomare ce va sta la baza dezvoltării celorlalte calităţi:

> „Petru nu fusese atras niciodată de frumusetea luptelor. Învăţase să mânuie sabia şi paloşul, să tragă cu arcul, să învârtă ghioaga, deprinsese călăritul, ştia să pună la pământ, în luptă dreaptă, un tânăr de forţa lui, dar niciodată nu fusese întâiul în asemenea încercări, care îl întristau, pentru că nu le vedea rostul. (...) În timp ce fraţii săi ori băieţii de-o seamă năduşeau în trânte repetate, el prefera să desluşească slove noi, să citească tomurile cu coperte groase din piele de viţel aduse de la Padova şi Veneţia, să dezlege probleme de geometrie, să descifreze hârtile lumilor despre care aflase că se întind cale de luni şi ani de mers dincolo de hotarele tării sale, să privească stelele cerului cu luneta contruită de Tycho Brahe, sau pur şi simplu să discute cu cei câţiva gramatici (...)ˮ. [Ţurlea, 214:99]

Autorul, prin această imagine, păstrează structura mezinului tipică basmului, şi anume a mezinului care reuşeşte să se impună prin inteligenţă, deşi aparenţele arată contrariul.

Petru, la fel ca alţi fii de nobil, îşi conştientizează destinul şi, după eşecul şi moartea celor doi fraţi mai mari, se pregăteşte să plece pentru a-l ajuta pe aliatul politic al tatălui său, nicidecum pe fratele Craiului cum apare în textul original. Petru porneşte în drumul spre Împărăţia Verde însoţit de Odiseu Andruţu, un aromân ce îi va deveni cel mai bun tovarăş, prieten pentu care îşi riscă viaţa pentru a-l salva. Trebuie să remarcăm faptul că acest cuplu Petru-Andruţu seamănă cu cuplul Ghilgameş-Enkidu. Depăşirea probei

[4] Se poate observa faptul că vorbim despre două lumi ce se suprapun şi se întrepătrund: lumea reală, cu o istorie proprie şi lumea basmului, cu o delimitare geografică ce corespunde marilor culturi. De asemenea, putem observa şi o serie de personaje ce călătoresc în timp, nu doar în spaţiu: Vorbila, noul erou al textului şi cele cinci personaje fantastice – Setilă, Flămanzila, Gerilă, Ochilă şi Păsări-Lăţi-Lungilă.

[5] Salata din grădina ursului nu este altceva decât planta de cânepă sau canabis, iar nestematele de pe cerbul înstelat acum au devenit bulgări de azotat de amoniu. Personajele acestea sunt înlocuite cu oameni, indivizi care au trecut prin experienţe inedite alături de unul din cei cinci fantastici.

BDD-A27355 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:37 UTC)

curajului la care tatăl îl supune este punctul de început al călătoriei, o călătorie în care prietenia, bunătatea, curajul, dar mai ales inteligența sunt singurele modalități de izbândă.

În textul lui Stelian Țurlea se remarcă foarte ușor înclinația spre prietenie și respectul dintre prieteni. Despărțit de Andrutu, Harap-Alb–Petrea își dorește să își vadă tovarășul viu și eliberat din mâna Spânului și de aceea toate obstacolele și probele pe care le trece cu ajutorul altor prieteni (Ochilă, Setilă, Păsări-Lăți-Lungilă, Flămânzilă, Gerilă și Vorbilă) se fac în numele priteniei ce îi leagă. Viziunea este clară, nimeni nu rămâne în urmă, nimeni nu e abandonat.

Deși aparent banale și urmând linia tipică basmului, finalul oferă o nouă imagine asupra destinului. După victoria binelui și după nunta împărătească, cei doi îndrăgostiți refuză să primească noul statut, fugind în lume și preferând destinul oamenelor simpli, în care nu trebuie să mai respecte toate normele protocolare impuse de noul stat. Această fugă, această evadare este un refuz de acceptare a destinului, o eliberare de alte posibile suferințe și nedreptăți.

Comparând textele celor doi scriitori actuali, remarcăm faptul că același fond și aceeași structură din basmele populare se regăsesc și în textele actuale, dar viziunea oferită de scriitor face ca poveștile să nu mai urmeze, cel puțin spre final, ordinea firească. Acest lucru poate fi explicat ca o dorință de adaptare a scriitorului la realitățile vremii și mai ales de a ilustra propria viziune despre ce înseamnă textul de literatură pentru copii.

Mircea Cărtărescu răstoarnă ordinea basmului normal și pune în centru personajul negativ. *Enciclopedia zmeilor* oferă o nouă imagine asupra personajului negativ, un personaj urât atât moral, cât și fizic, al cărui comportament este respins și dezaprobat în toate basmele. Pe fondul luptei dintre bine și rău, cititorul nu acorda credit răului, Mircea Cărtărescu dorind astfel să pună într-o nouă lumină, nu una mereu bună, un personaj care are o structură sufletească și psihică aparte, un personaj care acționează, așa cum acționează, din anumite cauze. Astfel, Cărtărescu nu ezită, deși e evident un demers ironic, să prezinte zmei care suferă, fie din cauza diferitelor nevoi neîmplinite (dorința de reproducere), fie pentru că nu sunt înțeleși (zmeii generează anomalii care îi distanțeaza de restul, cazul zmeului-poet).

Putem observa că noua generație de scriitori, cel puțin cea de după momentul '89 așa cum e și cazul celor amintiți mai sus, preferă o întoarcere la vechile modele de literatură, modele pe care fie le adaptează noilor realități, renunțând la fantastic și surprinzând o realitate cunoscută din altă perspectivă, fie tratand-o cu ironie. Mesajul lor este clar, personajele basmului modern nu sunt constructe ideale absolute, personajele sunt ființe cu probleme, cu temeri, cu structuri sufletești sensibile, neînțelese de ceilalți sau care nu mai acceptă destinul, de aici această umanizare a eroului.

BIBLIOGRAFIE:

Albu, Mihaela, 2007, *Literatura pentru copii. Discurs epic*, Craiova, Editura Universității Craiova

Bican, Florin, 2014, *Și v-am spus povestea așa: aventurile cailor nazdrăvani remenorate de ei înșiși*, București, Editura Arthur

Călinescu, George, 1965, *Estetica basmului*, București, Editura Pentru Literatură

Cărtărescu, Mircea, 2010, *Enciclopedia zmeilor*, București, Editura Humanitas

Propp, V. I., 1970, *Morfologia basmului*, București, Editura Univers

Țurlea, Stelian, 2014, *Relatare despre Harap-Alb*, București, Editura Românească

Vrabie, Gheorghe, 1975, *Structura poetică a basmului*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România

BDD-A27355 © 2017 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:37 UTC)